

RECENSIE

► Drift en koers

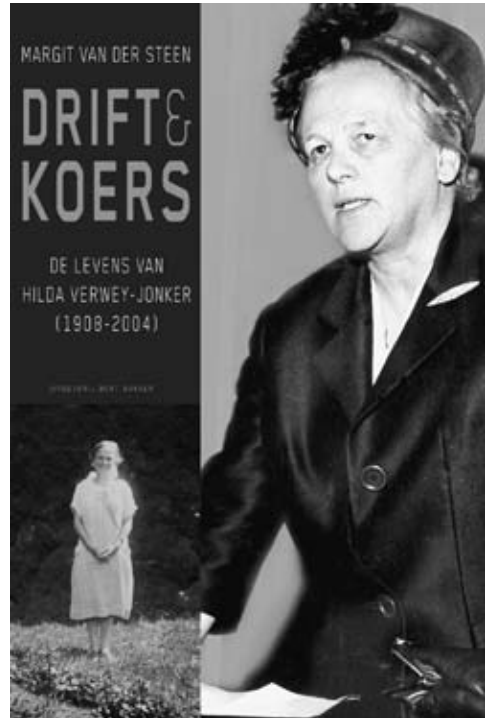
De levens van Hilda Verwey-Jonker
(1908-2004)

Margit van der Steen

Amsterdam, Bert Bakker, 2011, 596 p.,
€ 49.95, ISBN 9789035133792

Zodra de historica Margit van der Steen de overlijdensadvertentie van Hilda Verwey-Jonker (1908-2004) zag, bedacht zij: 'deze vrouw verdient een biografie en ik wil die schrijven', zo lezen we in de proloog tot haar proefschrift. Daar is zij binnen afzienbare tijd als zogenaamde 'buiten-promovenda' aan de Leidse universiteit zeer goed in geslaagd. Van der Steen schrijft geïnspireerd te worden door 'baanbrekende en omstreden' vrouwenlevens. Zeker als het vrouwen betreft met een politieke loopbaan, die zij ook nog eens met een gezinsleven wisten te combineren.

Met *Drift en koers. De levens van Hilda Verwey-Jonker* voegt Van der Steen zich in een groeiend gezelschap van academici die kiezen voor een biografische benadering van het verleden. Deze 'wending naar het biografische' is ingegeven door een hernieuwde belangstelling voor *agency*. Auteurs volgen individuele levenslopen en gaan na hoe persoonlijke afwegingen en stellingnamen tot stand komen in wisselwerking met politieke verhoudingen, maatschappelijke organisaties, sociale netwerken en persoonlijke vriendschappen. De vraag is dan hoe individuen de beperkingen en mogelijkheden van bestaande (machts) structuren hebben ervaren en hoe zij daar (al dan niet in georganiseerd verband) mee omgingen. Historische ontwikkelingen kunnen zodoende op een min of meer intieme wijze invoelbaar en inzichtelijk gemaakt worden, terwijl individuele posities in een bredere context geplaatst kunnen worden.

Dat is wat Van der Steen heeft gedaan in haar even omvangrijke als vlot geschreven biografie. Ze heeft een grote hoeveelheid, zeer divers bronnenmateriaal weten te achterhalen en op bewonderenswaardige wijze verwerkt tot een gestroomlijnde geschiedschrijving. Hoewel de rode draad waarlangs het leven van Verwey-Jonker wordt gevolgd en geanalyseerd in de inleiding niet direct duidelijk wordt, blijkt spoedig dat de auteur zich heeft geconcentreerd op de posities van Hilda Verwey-Jonker als geëngageerd socialist, als intellectueel en *last but not least* als vrouw. Drie posities die elkaar, al voor Jonkers afstuderen, voortdurend kleur geven en niet los van elkaar gezien kunnen worden – zo blijkt keer op keer uit het werk van Van der Steen. Daarom is de keuze voor 'de levens'

in-meervoud van Verwey-Jonker in de titel van het boek opmerkelijk. Gaat het er dan niet om verschillende en wisselende posities binnen dat ene leven te traceren?

Voor een verklaring van de meervoudsvorm moeten we kijken naar de opzet van het boek en de these die daaraan ten grondslag ligt. Het boek kent drie delen: 1. Drift (1908-1945); 2. Koers (1946-1972) en 3. Autoriteit (1973-2004). Vooral de overgang van 'Drift' naar 'Koers' rond 1945 beschouwt Van der Steen als een cruciale breuk: daar stapt Verwey-Jonker als het ware van het ene (meer activistische) in het andere (meer bestuurlijke) 'leven'. De minder scherp aangezette overgang van 'Koers' naar 'Autoriteit' lijkt dan de terugkeer naar een eerder, 'gedreven leven' te markeren. Wat gebeurt er in het leven van Hilda Verwey-Jonker rond het bevrijdingsjaar 1945 – door Van der Steen als 'annus horribilis' aangeduid – waardoor er sprake zou zijn van een radicale breuk?

Net als ieder ander bevond Verwey-Jonker zich in een samenleving die zich na de bezettingstijd moest heroriënteren. Als actieve sociaaldemocrate zette zij zich in voor een partijpolitieke 'doorbraak', waarin de oude verzuilde structuren plaats moesten maken voor een brede volksbeweging waarbinnen alle progressieve krachten zich konden bundelen. Tevergeefs, zo zou spoedig duidelijk worden. In de jaren daarna zou Verwey-Jonker haar politiek engagement vooral buiten de partijpolitieke kaders waarmaken: als Nederlands afgevaardigde in diverse commissies van de Verenigde Naties (1946-1948); als voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Vrouwenbelangen, Vrouwenarbeid en Gelijk Staatsburgerschap (1951-1954) waarbinnen vrouwen van uiteenlopende politieke kleur zich georganiseerd hadden; en als kroonlid van de SER (1957-1972). Deze ontwikkeling zou ook als een persoonlijke, succesvolle 'doorbraak'-strategie geïnterpreteerd

kunnen worden. Van der Steen, die haar historisch personage graag een ministerspost in het naoorlogse kabinet had gegund, duidt deze ontwikkelingen echter als een dramatische breuk met het voorafgaande.

In navolging van Verwey-Jonkers autobiografie *Er moet een vrouw in* uit 1988, stelt Van der Steen het vrouw-zijn van haar historisch personage centraal in haar verklaring van deze gang van zaken. Verwey-Jonkers politieke identiteit zou zich van 'vernieuwer' naar 'vrouw' verschoven hebben, hetgeen bij de sociaaldemocraten geen aanbeveling verdiende (p. 213). De achterliggende these van de meervoudsvorm in de titel lijkt dan gelegen in de idee dat Verwey-Jonker lering trok uit deze ervaring en zich nadien een andere vorm van vrouwelijkheid in de politiek eigen maakte. In het hoofdstuk 'Keerpunt' concludeert Van der Steen: 'De vroegere vechtjas ging optreden op een manier die voor vrouwen in de politiek effectiever bleek en die goed aansloot bij de tijdgeest' (p. 213); 'Ze wist haar emoties steeds beter te beheersen en ging politiek meer zien als besturen en als iets 'praktisch' (p. 214); of wel 'De passie doofde en drift maakte steeds vaker plaats voor koers.' (p. 214)

Bij nader inzien zou het dus vooral om een *stijlbreuk* gaan en minder om een wezenlijke heroriëntatie in het leven van Verwey-Jonker: van gedreven naar weloverwogen (en terug naar gedreven); van 'naturel' naar gestifte lippen (en terug naar een kortgeknipt hoofd zonder opsmuk – zie foto p. 447). Maar ook als het om een *stijlbreuk* gaat, dan nog wordt die wel erg sterk aangezet. In het eerste deel maakt Van der Steen op overtuigende manier duidelijk dat de gedrevenheid en 'passie voor het socialisme' van (Verwey-) Jonker van meet af aan gepaard ging met de nadruk op 'rationaliteit', 'rust', 'ordening' en 'de beheersing van emoties' (p. 50, 103, 114). Hilda (Verwey-) Jonker laat zich in Van der Steens biografie al

vroeg kennen als een typische exponent van het verlichtingsdenken in de moderne samenleving. Zij hield zich verre van sentiment of onbeheerste hartstochten. Niet alleen koesterde zij de 'intellectuele vriendschap' met haar (aanstaande) man, maar ze gaf blijk van een rotsvast vertrouwen in een praktisch toepasbare, positivistische wetenschapspraktijk: cijfers en 'objectieve' feiten moesten de basis leveren om de samenleving ten goede te kunnen veranderen. Haar 'drift' of gedrevenheid liet zich al die tijd al moeiteloos combineren met een weloverwogen 'koers'.

Die 'objectieve', maar evengoed zeer geëngageerde benadering van het politieke krachtenveld bleef gelijk, ook toen Verwey-Jonker – na een mislukte 'greep naar de macht' bij de naoorlogse sociaaldemocraten in 1945 – enige tijd afstand nam van de partijpolitiek en haar politiek engagement zich verplaatste naar andere gremia. Toch nam zij in de loop van de jaren 1950 namens de PvdA opnieuw zitting in de Eindhovense gemeenteraad (1953-1958) en ze maakte deel uit van de Eerste Kamerfractie (1954-1957). Volgen we de activiteiten en beschouwingen van Verwey-Jonker, dan zien we dat er een verschuiving plaats vond van de vooroorlogse nadruk op klassenverschillen en armoede naar de kwetsbare positie van *displaced persons*, vluchtelingen en andere naoorlogse migranten die binnen een nationale en internationale gemeenschap aandacht verdienden. Daarnaast figureerde ook sekseongelijkheid meer prominent op haar politieke agenda. Wetenschap maakte onverminderd deel uit van haar politieke optredens door de wijze waarop ze systematisch informatie vergaarde en 'objectieve' feiten voorop stelde in het debat. In die zin bleven de drie constituerende elementen in Verwey-Jonkers leven, zoals Van der Steen die volgt – namelijk de politiek, de wetenschap en het vrouw-zijn – alle drie tot op het laatst van haar leven onverminderd actueel. Verwey-

Jonker was en bleef een sociaaldemocraat en socioloog, die politieke problemen op een wetenschappelijke wijze wilde benaderen en zich daarbij bewust was van seksespecifieke posities en belangen. Op latere leeftijd betrok zij daar ook de specifieke positie en belangen van ouderen in de samenleving bij.

Terugkomend op de 'levens' uit de titel en de achterliggende these: de constructie van een dramatische breuk creëert een, voor de lezer aangename, spanningsboog. Het doorgronden van *continuïteiten* en *discontinuïteiten* in de naoorlogse samenleving, in het bijzonder in die van intellectuele en politiek geëngageerde vrouwenlevens, zoals dat van Hilda Verwey-Jonker, wordt er echter niet door verhelderd. Zonder de breukconstructie hadden de *geleidelijke verschuivingen* in zowel de inhoudelijke thema's als de politieke stijl van Verwey-Jonker scherper geplaatst kunnen worden in de context van de uiteenlopende gremia waarbinnen zij functioneerde en de daar heersende politieke cultuur. Dan was er meer ruimte ontstaan om het wisselende en soms paradoxale beeld dat Verwey-Jonker van zichzelf (in interviews en in haar autobiografie) naar voren bracht, historisch te duiden zonder daar het epitheton '(on)geloofwaardig' aan te verbinden (bijvoorbeeld p. 178). Het zelfbeeld dat iemand van zichzelf prijsgeeft in een specifieke historische context heeft immers een andere functie dan het beeld dat een biograaf zoveel jaar na dato presenteert.

Van der Steen steekt haar bewondering voor Hilda Verwey-Jonker niet onder stoelen of banken. Ondanks de soms wat al te nadrukkelijk beleden bewondering (haar 'pioniersrol' als vrouw en moeder in de politiek en de wetenschap kan niet vaak genoeg benadrukt worden) signaleert Van der Steen ook momenten waarop Verwey-Jonker wat al te vanzelfsprekend meende dat zij – met een beroep op haar academische status en vanuit een positivistische wetenschapsopvatting –

de waarheid in pacht had. Zo kon zij bepaalde politieke en religieuze groeperingen zonder veel nuance bij het grofvuil zetten als deze de vooruitgang van een westerse samenleving, in haar ogen, geen goed deden. Want 'vooruitgang' was en bleef de drijfveer in het denken en doen van Verwey-Jonker, die er zonder meer van uitging dat zij daar een bijdrage aan kon leveren.

Intrigerend is dan ook het 'bescheidenheids'-topos dat gedurende het hele boek opduikt en waar Van der Steen niet goed raad mee weet. De vraag die zij in haar inleiding oproept naar de betekenis van Verwey-Jonkers 'bescheidenheid' ('echt' of een pose) wordt niet beantwoord. Ook de verwijzing naar Jantine Oldersma's concept van een 'sluipende', welhaast onzichtbare entree van vrouwen in de politieke arena geeft onvoldoende houvast. Dat komt omdat Van der Steen dat bescheidenheidstopos te zeer in zijn algemeenheid beschouwt en onvoldoende verbindt met de specifieke, cultuur-politieke context waarbinnen het werd ingezet. Verwey-Jonker, zo maken zowel haar autobiografie als deze biografie duidelijk, kon even 'bescheiden' als 'onbescheiden' uit de hoek komen – afhankelijk van het moment en van het publiek dat zij op het oog had. Dat past in het beeld van een gedreven en doelgerichte politicus, intellectueel en vrouw – die alle beschikbare middelen inzette om de wereld – inclusief de mannen, vrouwen en kinderen die haar bevolken – te sturen in een door haar gewenste richting.

Barbara Henkes